

Петро Коструба.

## Реаліст чи романтик?

Літературні напрямки у Франковій творчості.

Одною з важніших хиб переважної скількості дотеперішних студій із історії української літератури є їх відірваність від загально-європейського тла, брак зазначення звязку, який мусів заходити між поодинокими явищами в українському письменстві й течіями, що нуртували в інтелектуально-культурному житті інших народів, відбиваючися на їх літературній продукції. Біо-бібліографічна метода в літературних дослідах так твердо і глибоко загіздила, що поза вичисленням творів або збірок і поданням біографічних даних, можна було звичайно стрінати ще хіба кілька гарних фраз про патріотизм, щиро-демократичний дух, гуманність і под. „червоні нитки“, яких обовязково дошукувалися в кожного автора, стараючися конче схематизувати навіть найбільше скомпліковані психічні індивідуальности. Проте, що в дослідників літератури зветься історією творчости даного автора, про вишукання моментів, що лучать даного письменника з тою чи іншою літ. течією, про зазначення, що в нього спільне з іншими, а що оригінальне, власне — не було майже мови. Замість покласти в основу періодизації нашого письменства якусь характеристичну прикмету, ми досі держимося механічного поділу на „сорокові, шістдесяті і т. д. роки“.

А тимчасом дослід творчости поодиноких письменників зводиться до натягання їх ідей у той чи інший бік, до трактування їх більше політично-партійного, як літературного. І з Шевченка і з Франка одні роблять большевиків, а другі національних пророків, залежно від світогляду даного „критика“ чи „історика“. Зате не один автор такої „студії“ найшовся би в не малому клопоті, коли би треба було схарактеризувати творчість одного чи другого зі справді літературної точки погляду, причепити йому не політичну, а таки історично-літературну етикетку. Було би так і з Котляревським і з Квіткою і з Вовчком і з Шевченком — було би так і з Франком.

Попробую, бодай у найзагальнішому розмірі, зайнятися цим останнім.

Ясна річ, що перший голос повинен тут мати сам письменник — якщо він у цій квестії колинебудь забирав голос. Щодо Франка, то він висловився в цьому напрямі — і то доволі категорично. Приводом до цього була коротка полеміка, яка вивязалася в переписці нашого поета з Михайлом Драгомановом після появи „Сну князя Святослава“.

Ще перед видрукуванням цієї „драми-казки“ писав Франко до М. Драгоманова про зміст першої книжки „Життя і Слова“<sup>1)</sup>

<sup>1)</sup> Літературно-науковий журнал, що його видавав Франко у Львові.

на 1895. рік<sup>1)</sup>. М. ін. згадує в цьому листі, що туди мають увійти перші два акти драми „Сон князя Святослава“. Кінець мав бути поміщений у другій книжці<sup>2)</sup>.

Драгоманов відгукнувся на те аж 23. лютря 1895 (зі Софії), очевидно вже по прочитанні твору. Осуд його про драму був дуже неприхильний. З питомою собі безоглядністю Драгоманов закидає Франкові, що в його „Сні“ немає ні поезії, ні тенденції, а лише (по думці Драгоманова нікуди негодяще) вскакування в романтику та в неоклясику. Доходить до того, що просто ставить Франка нарівні з Дідицьким<sup>3)</sup>.

Франко відповів довшим листом із 13. березня 1895. „Ваш суд про Святослава — пише там — мене не здивував, а тим менше вразив. Я його від Вас і надіявся<sup>4)</sup>, хоч так як є, він мені видається трохи за острим, а то ось чому. Ви трохи невірною оцінюєте сам характер мого таланту. Я вдачею своєю далеко більше романтик ніж реаліст<sup>5)</sup>. Всі річі реального змісту, які я писав, справляли мені при писанню далеко більше муки, прикрости, зденервування, ніж ті романтичні „скоки“, при котрих я просто спочиваю душею. Таким спочинком, такою рекреацією був для мене й Святослав“<sup>6)</sup>.

Драгоманова ці аргументи не переконали; 25. травня він пише м. ін. таке: „З приводу попереднього Вашого листа треба говорити про „Сон князя“. Скажу коротко: не в тім діло, що в Вас наклін до романтизму, як кажете, а не до реалізму. Поезія завше реалістична при всіх напрямках, а напр. англійські основателі новішого романтизму були вкупі й основателі новішого реалізму. А в тім діло, що в Вас рутенщина прибила нюх до реалізму і поезії правди. Треба ліки (sic!), м. і. дози французької, англійської і російської літератури доброї школи. „Сон“ мертвий і ні до чого, а всего менше до р. життя навіть старої епохи...“<sup>7)</sup>.

Залишаючи на боці стійність чи нестійність поглядів Драгоманова на літературу, висловлених у зацитованому листі, повернемося до того, що нас тепер безпосередно інтересує; видимо тут дві речі: 1) що Франко сам кваліфікує себе на романтика і 2) що Драгоманов, беззастережний прихильник реалізму в літературі, рішуче осуджує всякі відклонення від того напрямку. Коли зважимо, як безпардонно й аподиктично звертається Драгоманов до Франка в 1895. році, коли той має 39 років, докторат і поважний літературний шлях за собою, можемо собі уявити,

1) Лист із 1. січня 1895. р.

2) Листування І. Франка і М. Драгоманова. Збірник Істор.-філ. Відділу ВУАН № 52, Київ 1923, с. 485.

3) Там само, с. 495.

4) Правопис частинно змодернізований.

5) Підчеркнення моє — П. К.

6) „Листування“ с. 496; далі Ф-о розказує про джерело задуму „Святослава“.

7) Там само, с. 499—500.

як сильно мусів тяготіти його вплив на індивідуальності молодого (від 19 років) студента<sup>1)</sup>. Цілком слушно зазначає М. Зеров, що підо впливом Драгоманова, який відвернув Франка від „бульварного романтизму“ *Петрів і Довбушків* до французького натуралізму (Золя), зложилася ціла мистецька ідеологія молодого поета<sup>2)</sup>. Признає це й сам Франко, коли в автобіографічному листі<sup>3)</sup> до Драгоманова м. ін. пише: „З Ваших листів до ред. „Друга“ я вичитав лиш тільки, що треба знайти з сучасними писателями і кинувсь читати Золя, Фльобера, Шпільгагена...“<sup>4)</sup>. На наслідки не треба було довго чекати: вже 1878. р. в журналі „Tydzień“ появляється стаття Франка Emil Zola і jeho utwory (ч. 44, с. 123—124) а в „Молоті“ з того ж року находимо його статтю „Література, її завдання і найважливіші ціхи“, де автор за приміром французьких натуралістів доказує потребу як найтіснішого звязку літератури з життям і боронить наукових метод у письменстві (с. 209 дд). У тім самім напрямі йдуть і літературні пляни й діяльність: 1878.р. задумує „обширнішу картину новель злодійського життя“<sup>5)</sup>, а ще перед тим цілий цикл, у якім хоче „списати по змозі всі боки життя простого люду й інтелігенції відносини економічні, освітні, правні, політичні і т. і.“<sup>6)</sup>; одним словом — історія Ругон-Макарів у мініятурі! Той цикл молодий письменник у доволі швидкому темпі береться реалізувати: 1877. р. у Друзі друкує свої перші „Бориславські оповідання“ (Ріпник, На роботі, Навернений грішник), у 1878. повість „Воа Constrictor“ („Гром. Друг“, „Дзвін“ і „Молот“); далі йдуть „Моя стріча з Олексою“ (1878<sup>7)</sup>), „Микитичів дуб“ (1880) „Mugaz“ (1880), „На дні“ (1880), „Борислав сміється“ (1881—1882 в журналі „Світ“), „Добрий заробок“ і „Слимак“ (1881), „Цигани“ (1882). З яким розмахом узявся Франко до писання цих оповідань, можемо собі уявити на основі вістки з поч. 1883. р., що крім цих видрукуваних, лежить у нього ще від 1878. р. кільканадцять „ескізів із народнього життя“ в роді „Циганів“, які видрукував без його відо-

<sup>1)</sup> Кореспонденція Франка з Драгомановом тягнеться від початку 1877. р., але перші листи Др-ова (з рр. 1877—1881) затрагалися (Див. М. Драгоманов, Листи до Ів. Франка й інших, 1881—1886, Львів 1906, передмова Франка, на с. 4.).

<sup>2)</sup> М. Зеров, Франко-поет, вст. стаття до вибору поезій Ф-а, Книгоспілка (Київ) 1925, с. XX.

<sup>3)</sup> Написанім для передмови до збірки „В поті чола“ — 26. IV. 1890.

<sup>4)</sup> „Листування“ як в. с. 324.

<sup>5)</sup> Там само, с. 13.

<sup>6)</sup> Там само, с. 326; Франко, щоправда, кладе в автобіографії пей задум на рік 1878, але мусимо пересунути його принаймні о рік назад, бо перші нариси з бориславського життя друкуються вже в 1877. р. у „Друзі“.

<sup>7)</sup> Подані у скобках дати відносяться не до написання, а до надрукування твору. Впротім хронологія повстання Франкових творів непевна, бо сам поет не раз подавав суперечні вістки про неї; про це диви в моім вступі до видання вибору оповідань Франка (Накл. Укр. Книгарні й Антикв. у Львові, 1929) с. VII. Треба би туг осібної студії.

ма в „Ділі“ Іван Белей<sup>1</sup>). А крім того були ще автобіографічні оповідання в роді „Олівця“ і „Грицевої шкільної науки“, ряд сатир і віршів (цих останніх у рр. 1878-1882—49).

Я нарочком спинився докладніше на перегляді Франкової творчости в цих роках, щоби показати, як інтенсивно поет тоді, в перших роках захоплення реалізмом і соціалістичними теоріями, творив. Коли візьмемо під розвагу кількість і якість тогочасної його літературної продукції, зблідне й відпаде приведене вище твердження, що всі речі „реального змісту“ справляли йому при писанні багато „муки, прикрости і зденервування“. Не виглядає правдоподібною теза, що те все повстало лише наслідком розумування, проти справжнього творчого пориву, що буцімто тягнув письменника у протилежний бік. Радше треба, льогічно міркуючи, прийняти, що в цьому періоді поет був справді в згоді з самим собою, будучи справді реалістом.

І реалістом залишається Франко й надалі в переважній частині своєї епіки, себо першзавсе в оповіданнях і повістях. Згадаю тут лише самі більші твори: Захар Беркут (1883), Основи суспільности (1894—1895, не док.), Для домашнього огнища (1897), Гриць і панич (1898), Перехресні стежки (1900), Різуни (1903), Великий Шум (1907) — і недруковані в цілості романи Лель і Полель, Не спитавши броду. У всіх основною прикметою, вже в założенні, реалізм. Навіть речі, на перший погляд фантастичні, мають реальну основу, яка служить до алегоричного представлення якоїсь ідеї. Так є прим. із казкою „Без праці“ (1891), про яку Франко ось що пише до Драгоманова в листі з 5. квітня 1892: „Я пару разів перероблював сю казку і певно дещо поправив, але не все. І дорога мені в ній не казочна, ідейна основа, а оте тло, взяте з дійсного життя, дійсні ті живі фігури (Івана, князя, Ніни, барона), котрі я в неї вплив...“<sup>2</sup>).

(Докінчення буде).

*Україна — це не рай земний, бо раю на землі не може бути — а найкраще виконаний обов'язок супроти Бога і людей. Україна не сотвориться хитрими спекуляціями, а тільки великим і організованим ідейним поривом. Організацію містичної сили такого пориву дає чуття міри, яке єсть в одній лише християнській релігії. Україна — це перш за все дух, а не матерія і тільки перемогою духа можна сотворити з хаосу щось, що єсть, що має свою душу, що існує — власне Україна.*

(В. Литинський).

<sup>1</sup>) „Листування“ с. 40; Франко тут, щоправда, не каже виразно, котре оповідання він має на думці, але так виходить із бібліографічних міркувань. Див. також с. 233.

<sup>2</sup>) „Листування“, с. 375. (підчеркнення моє).